

**O. Hasanboyeva, M. Inoyatova
J. Bazarbaev**

ÁDEPNAMA

Uliwma orta bilim beriw
mektepleriniń 1-klası ushın sabaqlıq

Qayta islangen hám toliqtırılǵan
segizinshi basılımi

Ózbekstan Respublikası Xalıq
bilimlendiriw ministrliǵı
tárepinen tastıyqlanǵan

«Ózbekiston milliy ensiklopediyasi»
Mámleketlik ilimiy baspası
Tashkent — 2018

UO'T: 17=512.121(075.2)

KBT 74.200.51

O-21

Pikir bildiriwshiler: **N. Komilov** — filologiya ilimleriniń doktorı, professor;
Z. Zamonov — Ózbekstan mámleketlik jáhán tilleri universiteti doktorantı;
Q. Xotamova — Tashkent qalası Yashnabad rayonındaǵı 30-sanlı mektep muǵallimi;

SHÁRTLÍ BELGILER:

— muǵallim oqıp beredi;

— danıshpan baba násiyatları;

— sózlerdi tabıń;

— maqallardı yadlań;

— soraw hám tapsırmalar;

— sorawlar;

— tapsırma;

— sabaq tamam boldı.

Respublika maqsetli kitap qorı qarjıları esabınan basıp shıǵarıldı.

- © **O. Hasanboyeva, M. Inoyatova, J. Bazarbaev.** 2011, 2018.
© «**O'zbekiston milliy ensiklopediyasi**» Mámleketlik ilimiy baspası, 2011, 2018.
Qaraqalpaqshaǵa awdarma
© «**Bilim**» baspası, 2011, 2018.

ISBN 978-9943-07-600-6

I. ÓZBEKSTAN — AZAT HÁM ABAT DIYAR

1. GÁREZSIZLIK KÚNI

Ózbekstan 1991-jılı 31-avgust kúni Gárezsizlikke eristi hám Ózbekstan Respublikası dep járiyalandı. Gárezsizlik bayramı eń quwanışlı bayram bolıp esaplanadı.

Húr úlkem

Ózbekstan — húr úlkem,
Qushağı tolı nur úlkem.
Qumay qusı basıńda,
Baxtı kúlgem bárqulla.

Mehirge kán—tolısań,
Atamızday ullısań.
Sen quyashım, juldızım,
Biz baxıtlı ul-qızıń!

Dilshad Rajab

Watan

Biziń Watanımız — Ózbekstan.
Watan — bizdi qorshađan átirapı-
mızdağı álem.

Ózbekstan gózzal hám quyashlı
úlke. Mámleketimiz nıshanlarında da
elimizdiń bay tábiyatı sáwlelengen.

Ózbekstandı ne ushın quyashlı
úlke dep ataymız?

1. Ózbekstanniń hám Qaraqalpaqstanniń gimnin yadlap aldıńız ba?
2. Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan gerbinde neler sáwlelengen?
3. Ózbekstandı ne ushın azat úlke dep ataymız?
4. Keleshekte sizler elimizdiń gúlleniwine qanday úles qosasız?

2. BABALARDAN MIYRAS JURT

Abat  lke

 zbekstan k nnen-k nge g zzal-
lanıp barmaqta. Watanımızda jańa,
sulıw imaratlar, k pirler qurıldı. D ziw,
tegis jollar salındı. Bizler Watanımız
benen maqtanamız.

1. Azat h m g rezsiz elimizde qanday jańa imaratlar qurıldı?
2. M h lleńizdeki abadanlastırw jumısı haqqında aytıp beriń.

Watanǵa mehir ananıń háy-
yiwinen baslanadı.

1. Bizler jasap atırǵan jurt qalay ataladı?
2. Biz ne ushın Watanımızdı sú-yemiz?
3. Joqarıdaǵı súwretler tiykarında Watanımız haqqında aytıp beriń.

3. ÁDEP-IKRAMLÍQ NORMALARÍNÍŃ DÁSLEPKI TALAPLARÍ

Jaqsı sóz

Sóylegende «sizlep» sóyle,
«Sen», sireme.

Hámmeni de sen ózińe
Teń sanama.

«Úlken», «kishi» degen aqır
Sózimiz bar.

Aldımızda kim turıptı,
Kózimiz bar.

Húrmet degen gáp bar elde,
Yadıńda tut.

Shala-sharpı sóz aytıwdı,
Dárhal umıt.

Tolib Yoldosh

Ózine qarama — sózine qara.

Alisher Nawayı

Qosıqtı tińlap, ádep-ikramlılıq
normalarınıń dáslepki talapları
ne ekenin aytıp beriń.

1. Súwretlerde kórsetilgen balalardı ne ushın mehriban, úlgili, taza, tatiw hám ádepli balalar deymiz?
2. Kempir apańızdan ádepli bala qanday bolatuǵının bilip alıń.

Jaqsıǵa

j				s
---	--	--	--	---

 .

Úlkenge húrmette bol,
Kishige izzette.

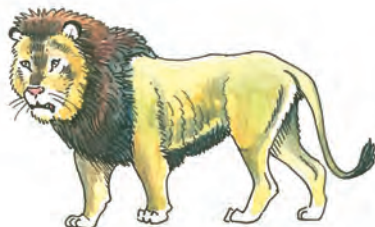

II. ÁDEPLILIK — INSAN USHÍN QUYASH

4. ETIKETTÍN TIYKARGÍ QAǴÍYDALARÍ

Ertek

Áyyemgi zamanda bir toǵayda haywanlar tınbay bir-biri menen urıadı eken. Usı toǵayda bir Arıslan da jasaydı, onı «Paxmaq aqmaq» dep ataydı eken. Bir kúni toǵayǵa sıyqırılı láylek uship kelipti. Ol dúkan ashıp, atın «ETIKET» qoyıptı. Onda satılıp atırǵan qızıl sandıqshalar «Sulıw kúlkiler» sarı sandıqshalar «Jaǵımlı sózler», aq sandıqshalar «Gózzal minez-qulıq» dep jazıp qoyılǵan eken. Paxmaqbay barlıq sandıqlardan satıp alıptı. Sıyqırılı sandıqshalar onı ádepli joqarı mártebeli etip qoyıptı. Tez arada toǵay haywanları onı «Joqarı

mártebeli Arıslan» dep atay baslaptı. Joqarı mártebeli arıslandı toǵaydıń patshası etip saylaptı. Solay etip, haywanlar tatiw jasay baslaptı.

Súwretlerge qarap, etikettiń tiykarǵı qaǵıydaların aytıp beriń.

5. ETIKET NEGE ÚYRETEDİ?

Súwretlerge qarap, etiketke ámel etetuǵın balalardı tabıń.

Pal hám tilden, bále hám til-den.

Ádeplilik — adamnıń zıynetı.

Etiketten úyrenemiz

Avtobusta úlkenlerge orın berse,
Kempir apasına shay berse,
«5» ornına «2» baha almasa,
Klasında shawqım-súren salmasa,
Minez-qulqı júzi-kózinen bilinse,
Etikettiń úyretkeni sol bolar,
Oǵan ámel ete alǵan zor bolar!

M. Egamberdi qızı

Súwretke qarap, tabıń, ádepli
bala neler menen doslasıwı
kerek eken?

6. ETIKETTİŇ TIYKARGÍ TALABÍ

Adamlarğa miyrimli bolıń.

7. JAQSÍLÍQ HÁM JAMANLÍQ

Jamanlıq qaydan keler?

Jamanlıqtıń tiykari
Eń dáslep biytalaplıq.
Talapsızdıń qılmısı
Turgán gáp, arsızlıq.
Biytalaptı kórgen waqta,
Tartınba, al, qolğa.
Basla miynet delingen
Ájayıp aydın jolğa.
Ol miynet mektebinde
Jaqsılıqqa jol alar.
Biytalaplar — jamanlar
Usı baǵdarda joq bolar.

Polat Mumin

Jaqsıdan baǵ qalar,

Jamannan — d□□ .

1. Jamanlıq qayaqtan payda boladı eken?
2. Jaman qásiyetler nelerden ibaratlıǵın anıqlap keliń.

Súwretke qarap, pikir bildiriń.

8. JUWAPKERSHILIK

Shóje menen Qoyan

Shóje Qoyanǵa: «Men juwapkershiliklimen», — dep maqtandı. Qoyan onnan geshirine qarap turıwdı ótinish etti. Shóje sekirip oynap júrip, geshirdi joytıp qoydı. Qoyan qaytqannan keyin, Shójeden qapa boldı. Shójege: «Saǵan isenip, qátelesippen, juwapkershiliksiz ekenseń», — dedi.

Juwapkershiliksizge isenbe.

1. Ne ushın Qoyan Shójeni «juwapkersiz» dep atadı?
2. Siz oqıwshılar juwapkerligin qalay túsinesiz?

9. MEYIMLILIK HÁM KEŇPEYILLIK

Súwretke qarap, juwmaq shıǵarıń.

Miyrimli bala

Raxman futbol oynaw ushın ketip baratır edi, kóshede adasıp qalǵan balanı kórip qaldı. Jılap turǵan balaǵa júdá rehimi keldi. Barıp,

balanıń kóz jasların sıırdı, qolınan uslap, óziniń úyine alıp kirdi.

Oǵan top sawǵa etti. Soń anası menen birge balanı úyine apardı.

Ashıw—araz, aqıl— d□s.

Keńpeyllik xalqımızǵa tán eń gózzal pazıylet. Sonıń ushın jurtı-mızda hár túrli millet wákilleri dos hám tatiw jasaydı.

Mehir gáziynesi—keńpeyllik.

TÁKIRARLAW

1. Ózbekstan qashan gárezsizlikke eristi?
2. Elimizde ámelge asırılıp atırǵan qurılıs jumislari haqqında aytıp beriń.
3. Etikettiń tiykarǵı qaǵıydaların sanap beriń.
4. Miyrimlilik, keńpeyillik hám juwapkershilik tuyǵısı ne ekenin túsindirip beriń.
5. Maqallardı tolıqtırıń:

Uyat júzinde bolar,
Mehir — k   e .

Jılan záhári — tisinde,
Jaman záhári — t   e .

Jaqsı menen júrseń,
Jeterseń muratqa.
Jaman menen júrseń,
Qalarsań u   a .

III. INSAN HÁM JÁMIYET

10. SÁLEMLESIW QAĞÍYDALARÍ

Qońsı-qoba, klaslaslar hám mektebińiz siz ushın jámiyet esaplanadı. Jámiyette sálemlesiwdiń áhmiyeti úlken.

Sálemlesiwdiń zárúr qağıydaları tómedegilerden ibarat:

1. Jası kishi jası úlkenge, bir adam kópshilikke sálem beredi.

2. Ashıq júz benen, qolın kókiregine qoyıp sálemlesiw kerek.

3. Sálemlesiw waqtında «As-salawma áleykum, «Kórgenimnen quwanışlıman», «Saw bolıń», «Kúnińiz qayırılı bolsın» sıyaqlı sıyqırlı sózlerdi qollanıw kerek.

Sálem beriń, bir-birińizge meherińiz artadı.

Hádis

1. Súwretlerdegi kórinislerdi tú-sindirip beriń.
2. Qanday jaǵdaylarda sálem berilmeydi?

11. SÁLEMLESIW ÁDEBI

Ádepliliktiń bası — sálem.

Assalawma áleykum

Telefonnan bir kúni,
Qońıraw etti bir kisi.
«Kimseń» dedim men oǵan
Kórmegen soń túr-túsin.

«Balam óytip sorama,
Sálem berip al ádep».
Jası úlkenge kimseń dew,
Bilseń bul jaman ádet.

«Assalawma áleykum»,
Dedim sonda qısınıp,
Ullılıǵın sálemniń,
Aldım sóytip túsinip.

Muratbay Nızanov

Qanday balalar sálemlesiwdi
umıtadı?

12. AWQATLANÍW QAǴÍYDALARÍ HÁM MÁDENIYATÍ

1. Awqatlanıwdıń qaysı qaǵıyda-
ların bilesiz?
2. Súwretlerden awqatlanıw qa-
ǵıydaları buzılǵan jaǵdaylardı
tabıń.

Kempir apamniń násiyatları

Keshki awqat payıtı edi. Azat awqattı júdá asıǵıp jedi. Buni kórgen kempir apası oǵan:

— Awqatlanıw mádeniyatınıń óz qaǵıydaları bar. Men úshewin ayta-man. Ádepli bala dáslep qolların juwadı — birinshisi. Ekinshisi — ózinen úlkenlerden aldın awqatqa qol soz-baydı. Úshinshisi — awqat jegende, qolın jerge tayanbaydı. Qalǵanların sen óziń aytıp ber yaqshı ma?!

?

1. Kempir apası awqatlanıwdıń qanday qádelerin ayttı?
2. Awqatlanıwdıń jáne qanday qaǵıydaların bilesiz?

13. ÁDEPLI BALA ELGE ÍLAYÍQ

Súwretlerdegi qaysı balalardı ádepli dep bilesiz?

Bala — áziz, ádepliligi onnan áziz.

Ádeplilik — adamnıń zıynetı.

14. MINNETDARLIQ HÁM JANKÚYERLIK

Jankúyer bala

Úsh ana hám bir ġarri bazardan birge qaytti. Hayallardıń qollarında júkleri bar edi. Eki ana jol boyı óziniń perzentin maqtap keldi. Birinshi ana perzentin shaqqan akrobat ekenin, ekinshi ana ulınıń búlbil-dey xoshhawaz ekenin ayttı. Úshinshi ana heshnárese demedi. Úyine jaqınlasqanda perzentleri olardıń aldınan shıqtı. Birinshi ananıń ulı ayaǵın aspangá kóterip, usta akrobatlarday

qolları menen júrip keldi. Ekinshi ananıń ulı búlbildey gózzal hawazı menen qosıq ayttı. Úshinshi ananıń ulı bolsa sálem berip, anasınıń júgin qolınan aldı. Úshinshi ana ulına raxmet aytıp, iyninen qağıp qoydı. Buni kórgen ġarrı: — Men jankúyer hám maqtawǵa ılayıq bir balanı kórdim, — dedi.

Aytıń, ġarrı qaysı balanı jankúyer dep bildi?

Qayırlı istıń qayırı kóp.

1. Úshinshi balanıń jankúyerligin qalay bildińiz?
2. Biz qashan, kimge raxmet ayta-
mız?

15. ÚYDE HÁM BILIM BERIW ORNÍNDA ÁDEP-IKRAMLIQ QAĞÍYDALARI

Úyde:

1. Ata-anańızǵa mehir hám húrmet penen qatnasıqta bolıń.
2. Ata-anańızǵa biyminnet járdemshi bolıń.

Sizler úyde qanday jumislardı isleysiz?

Mektepte:

1. Mektepke keshigip kelmeń.
2. Berilgen tapsırmalardı dıqqat penen tıńlań hám óz waqtında isleń.
3. Soraw beriwden aldın qolıńızdı kóteriń. Basqalarǵa kesent bermeyń.

Sabaq hám tánepis waqtında ámel etetuǵın ádeplilik qaǵıydarın aytıp beriń.

Ustaz atańday ullı.

16. JÁMIYETLIK ORÍNLARDA ÓZIN TUTÍW

Ádepli bala jámiyetlik orinlarda ózin jaqsı tutadı. Ínjiqlıq qılmaydı, adamlarǵa jol beredi, jası úlkenlerge oń qolın kókiregine qoyıp sálem beredi. Azada kiyinip, sulıw bolıp júredi. Shawqım salmaydı.

Kóshede

Dilnaza kóshede kempir apası menen ketip baratırǵan edi, bir balanıń qıshqırǵı qıyalın bóldi:

— Alıp beresiz, mine usı saqqızdı, alıp beresiz! — dedi bala.

Anası bolsa oǵan bir nárselerdi uqtırmaqshı boladı. Biraq bala jer tepsinip:

— Onda «Snickers» alıp beriń! — dedi.

Anası uyattan ne qıların bilmey átirapqa alańlar edi.

— Apa, — dedi Dilnaza, — ana bala anasın qapa etti-ya?

— Awa, balajanim, biyshara anasınıñ pulı joq shıǵarda, — dedi apası narazı bolıp, basın shayqap.

— Men heshqashan bunday qılmayman apa?

— Apań aylansın sennen, ózimniń aqıllı qızımsań-da!

Y. Sádullayeva

Ádeplilikti ádepsizden úyren.
Ádep bastan, náwshe jastan.

Buwınlardan sóz payda etip, jámiyetlik orınlarda ózin qalay tutıw kerekligin bilip alıń.

17. AYRÍQSHA JAǴDAYLARDA DURÍS HÁREKET ETIŃ

Maqtaw

Aziza birinshi klasta oqıydı. Muǵalim sabaqta Aziza hám klaslaslarına mektepten tez shıǵıp ketiw kerekligin ayttı.

Aziza ornınan turıp, tap muǵallımı Muqaddes apa úyretkenindey, partalası Axmet penen esik aldına barıp turdı. Klaslasları shawqımsız, tártip penen oń tárepten júrip, mektep maydanshasına shıqtı.

Biraq, 3-«A» klass oqıwshıları sonday juwırıp shıqtı, Gúlnara degen qız jıǵılıp qaldı. Dosları oǵan járdem bermey, qaǵıp ótip ketti.

Olar bir-birin qaǵıp, shawqımlasıp sport maydanına shıǵa basladı. Jaǵdaydı baqlap turǵan mektep basshısı: «Úkelerińizge qarańlar, qaǵıydalarǵa ámel etken jaǵdayda, tez mektepten

shıǵıń», — dedi. Mektep direktori usı kúni Azizaniń klasın maqtadı.

Nargiza Ismatova

1. Mektep basshısı Azizaniń klasın ne ushın maqtadı?
2. 3-«A» klass oqıwshılarınıń háreketine baha beriń.
3. Bunday jaǵdayda siz qanday háreket etesiz?
4. Ayırıqsha jaǵdaylarda bir-birińizge qanday járdem bere-siz?
5. Ayırıqsha jaǵday júz bergen-de qaysı jollardan háreket etiwge bolatuǵının kórsetiwshi karta sızıń.

TÁKIRARLAW

1. Jámiyetlik orınlarda qanday ádeplilik qağıydalarına ámel etiw kerek?
2. Úyde hám mektepte ámel etetuğın ádeplilik qağıydaların aytıp beriń.
3. Awqatlanıwda nelerge ámel etiw kerek?
4. Sálemlesiwde nelerge ámel etiw zárúr?
5. Berilgen maqallardı tolıqtırıń hám túsindiriń: «Kún jamanı keter — ...», «Birewge etseń jamanlıq, ...», «Ashıw-dushpan, aqıl-dos ...», «Jası úlkeni sıylasań ...».
6. Jaqsılıq haqqında qanday qosıq hám erteklerdi billesiz?

IV. INSAN SALAMATLÍGÍ — EL BAYLÍGÍ

18. JEKE GIGIENA QAĞÍYDALARÍ

Jeke gigiena degen ne?

Jeke gigiena — tazalıqqa ámel etiw degen. Jeke gigiena qağıydaları tómendegilerden ibarat:

1. Tislerińizdi azanda hám keshte juwiw.
2. Bet-qollarıńızdı bárhama taza tutiw.
3. Awqatlanıw aldınan qol juwiw.
4. Uyqıǵa jatiwdan aldın shomılıw, tırnaqlardı waqtında alıw.
5. Kórpe-tósek, ıdıs-tabaq hám ruw-zigerlik buyımların taza tutiw.
6. Qol oramal, shash taraǵı, tırnaq alatuǵın qayshı, tis shyotkalardı taza tutiw. Birewdiń qol oramalıń, taraq, qayshı hám tis shyotkasın paydalanbaw kerek.

Tazalıq — densawlıq

g				i
---	--	--	--	---

 .

Sizler jeke gigenağa qalay ámel etesiz?

Tómende súwretlerde súwretlengen zatlardıń qaysıları jeke gigenada hám qaysıları úy tazalaw ushın paydalanıladı?

Pákligiń — densawlıǵıń.

19. DENE TÁRBIYA — DENSAWLÍQTÍN GIREWI

Dene tárbiya qağıydaları

Dene tárbiyanı islewde tómendegilerge ámel etiw kerek:

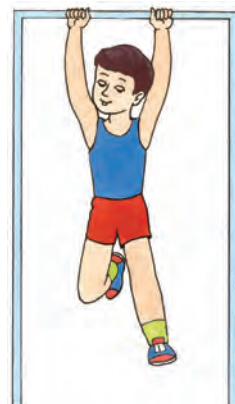
1. Hár kúni azanda belge shekem taza, ıǵal súlgi menen sıpırınıw.

2. Shınıǵıwlardı 5 — 6 minut dawamında islew.

3. Dene tárbiyanı durıs demalıw shınıǵıwı menen tamamlaw.

Azanǵı dene tárbiyanı tómendegi súwrette kórsetilgendey etip isleń.

Dene tárbiya

Bir — ornında durıs tur,
Eki — qollarında soz.
Úsh — iyiliw shınıǵıwları,
Tórt — turıp sekir biraz.
Keyingi shınıǵıw — juwırıw,
Eh, bul júdá-júdá saz!
Shınıǵıwlarda kóp qásiyet,
Deneńe berer quwat.

M. Egamberdi qızı

Densawlıq — tereń

b				q
---	--	--	--	---

 .

Dene tárbiyada shınıǵıwlar qalay izbe-izlikte orınlanadı?

V. BILIM AL, ÓNER ÚYREN

20. KITAP — BILIM SHÍRAĠÍ

! Súwretlerdi salıstırıń, juwmaq shı-
ğarıń.

Kitap

Men kitappan — kitappan,
Nurğa tolı quyashpan,
Eger meni jırtsańlar,
Biliń sonda — biytappan..

Abdulla Turdiyev

Kitap oqıw qaǵıydaları

- ◆ kitaptı patas qol menen uslamań.
- ◆ kitaptı abaylap saqlań.
- ◆ kitaptı jatıp, kózge jaqın uslap oqıma, bul densawlıqqa zıyan.
- ◆ kitaptı jaqtılıq shep tárepten túsetuǵın jerde oqıń. Kitabıńda bárqulla lenta bolsın.

«Kitabım — quyashım» temasında kishi tekst dúziń.

Júdá súyemiz onı,
Hár túrli mazmunı.
Ol hámmeniń dostı,
Geyde bolar súwreti.
Qáne, dostım bunı tap!
Eslegen der, bul — .....

21. BILIM AL, ÓNER ÚYREN

Boldım sheber aǵash usta

Jarasadı óner jasqa,
Júrgen uyat qurı bosqa.
Ustazımnan alıp tálim,
Boldım sheber aǵash usta.

Ustashılıq óner maǵan,
Boldı búgin ırısqa-nan.

Óz isime maman boldım,
Barmađınan óner tamđan.

Ónerime ókinbeymen,
Izge qarap sheginbeymen.
Júzim jarqın, paldan tatlı,
Hadal miynet nanın jeymen.

Xalmurat Saparov

Ónersiz adam menen dos bol-
ma.

«Qabusnama»dan

Ónerli adamđa tán pazıyletler
nelerden ibarat?

Óner miynet hám háreket ar-
qalı qolđa kiredi. Írisqı-tabıs
kásip óner arqalı payda boladı.
Ónerli adam húrmetke erisedi.

Ónerdi úyren de

j				n
---	--	--	--	---

Miynet túbi —

r			t
---	--	--	---

.

22. INSAN MIYNETI MENEN HÚRMETLI

Jipek qurtı (tımsal)

Jipek qurtı gúlden gúlge qonıp, uship júrgen gózzal gúbeleklerge háwes eter edi. Sebebi, ózi olar sıyaqlı usha almas edi. Biraq, pille orawğa sheber edi. Sonıń ushın ol kúsh penen pille orawdı dawam etetuǵın edi. Aqırında, jipek qurtı pilleni orap bolǵan soń, uyqıǵa ketti.

Oyanǵannan keyin, pilleni jarıp, sırtqa shıqtı. Sonda ol gózzal gúbelekke aйландı hám gúlzar boylap uship ketti.

Juwmaq: Jaqsı oqıp, ilim iyeleseniz, bir kúni kelip onıń ráhátin kóresiz.

1. Qurt ne ushin gúbeleklerge háwes eter edi?
2. Qurttıń gúbelekke aylanıw sebebin aytıp beriń.
3. «Meniń súyikli shınıǵıwım» temasında qısqa gúrriń dúziń.

Ǵayrat-shıdamlılıq — tınımsız miynet etiw, oqıw, erinsheklikten awlaq bolıw. Balalar, álbette, ǵayratlı bolıń!

Adamnıń sózine emes, isine qara.

Biykarshıdan hámme biyzar.
Búgingi isti erteńge qaldırma.

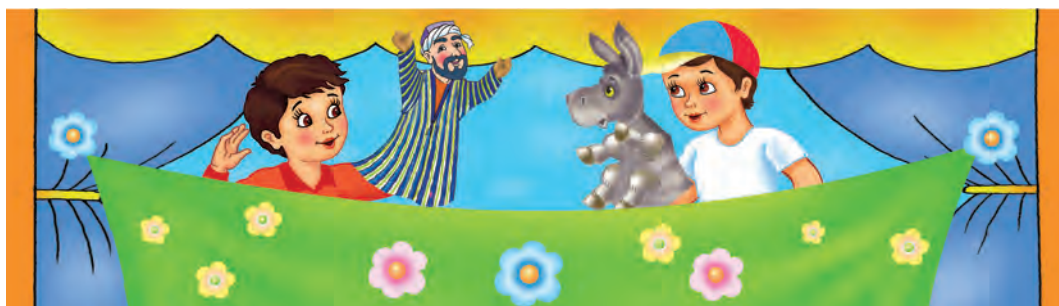
Miynettiń kózin tapqan,
b   tıń ózin tabadı.

23. MENIŇ QUWIRSHAQLARÍM

Quwirshaqlar mámleketinde

Quwirshaq teatri qalanıń orayında jaylasqan. Ol jerde Aziz kóp erteklerdi kórgen. Sebebi, ol quwirshaq teatrın jaqsı kóredi. Jaqında ákesi Azizge qol menen oynatatuǵın Nasriddin Ápendi túrindegi quwirshaqtı sawǵa etti. Aziz «Quwirshaqlar mámleketinde» degen ertek shıǵardı. Keyin ájaǵası menen birge doslarına qoyıp berdi. Doslarına da bul oyun unadı.

Quwirshaq teatrında ámel etiletuǵın ádeplilik qaǵıydaların sanap beriń.

Quwirshaǵım Ayparsha

Quwirshaǵım Ayparsha,
Uyqla miyriń qanǵansha.
Saǵan háyyiw aytayın,
Ózim uyqılap qalǵansha.

Háyyiw, háyyiw qızalaq,
Ústińdi júr tazalap.
Bet-qolińdı juwıp júr,
Bolmasın kir ǵojalaq.

Muratbay Nızanov

Súwrette qaysı ertek qahar-
manları súwretlengen?

KIM BOLSAM EKEN?

(ámeliy shınıǵıw)

Asqar: «Úlkeysem, arxitektor bolaman. Úlken jaylar quraman. Arxitektorlıq — eń jaqsı kásip», — dedi. Munisa bolsa: «Muǵallımshilik hámme kásipten jaqsıraq», — dedi. Sózge Rawshan aralastı. «Eń jaqsı kásip — shıpakerlik», — dedi ol. Birew tigiwshiliktiń, birew aspazlıqtıń eń zor kásip ekenligin uqtırdı.

Húrmetli óqıwshı, qáne, siz kim bolıwdı qáleysiz?

1. Balalar ne haqqında tartıstı?
2. Aytıń, siz qaysı kásipti eń jaqsı kásip dep esaplaysız?

Hár kásiptiń óz ózgesheligi bar

Kásip-ónerli insan qor-zar bolmaydı. Danalar úgit-násiyat aytadı: «Hárkim ózine ılayıq ónerdi tańlasa, ol baxıtlı».

1. Súwrette qaysı kásip iyeleri súwretlengen?
2. Ózińiz biletuǵın basqa kásip-óner túrlerin sanap beriń.
3. Kásip-óner haqqında maqal-larıńızdı aytıp beriń.

Jigitke   óner az.

VI. ATA-BABALARÍMÍZDÍ ESLEW MÁNĠILIK

24. ESLEW HÁM QÁDIRLEW KÚNI

Tınıshlıq — biybaha baylıq. Tınıshlıq ushın janın pidá etken qaharmanlardı eslew minnetimiz. Qariyalar hám nawqaslardıń jaǵdayınan xabar alıw gózzal pazylet esaplanadı.

Mártlik

Ġaniydiń atası Bolgariyanı fashistlerden azat etiwde qatnasıp, ayaǵınan ayırılǵan.

Oı Bolgariya awılında, fashistler mina qoyǵan jaydan balalardı alıp shıqqan eken. Gezektegi balanı qutqarıp atırǵanda jaqın jerde mina jarılıptı. Jaraqatlanǵan atası hám bala topıraq astında qalıptı. Kózin ashqanda, tóbesinde olardı topıraq

astınan qazıp alğan bolgar dostı turğan eken.

— Aman qaldıńız, dostım, endi uzaq jasaysızlar, — dedi ol.

Awa, Ğaniydiń atası tınıshlıqtıń qádirin jaqsı bileidi.

Eslew máńgilik.

1. Nege qaharman ata-babalarımızdıń esteligin yadda saqlaymız?
2. Muqaddes zıyarat orınlar, nawqaslar hám qarıyalar zıyaratı ádebi haqqında maǵlıwmat toplań.

ZIYARAT ETIW ÁDEBI

(ámaliy jumıs)

Ziyarat ornında

Eslew hám qádirlew kúinde Asqar klaslaları menen Zangiata ziyarat ornına bardı. Ziyarat ornın Sahıpqıran babımız Amir Temur qurdırǵan. Onda Zangi atanıń maqbaraları bar.

Ziyarat ornına kiriw aldınan ustazı balalardan ziyarat ádebine ámel etiwlerin ótinish etti:

— Balalar, ziyarat ornında meni uyaltıp qoymańlar. Ol jerde, ishte áste, shawqım salmay júrińler. Baqırıp sóylemeńler. Ullı ata-babımız haqqındaǵı maǵlıwmatlardı jaqsılap bilip alıńlar.

1. Tekstten ziyarat ádebi haqqındaǵı násiyatlardı jazıp alıń.
2. Nawqaslar hám qarıyalar ziyaratı haqqında aytıp berıń.

VII. TÁBIYAT HÁM BIZ

25. TÁBIYAT QOYNÍNA SAYAXAT ÁDEBI

Qağıydalar

Tábiyat qoynına sayaxat shağında tóمندegi qağıydalarǵa ámel etiń:

1. Tazalıqtı saqlań. Gózzal tábiyat kórkin buzbań.
2. Quslar hám basqa jániwarlarǵa tas ilaqtırıp, azap bermeń.
3. Zilal suwdı taza saqlań, oǵan hár túrli shıǵındılardı taslamań.
4. Terek shaqaların sındırmań.

Jerge qarasań — baǵ bolar,
Kewliń ashılıp, shad bolar.

Jerdi teppe, janı bar,
Urip turǵan qanı bar.

Súwretlerden «Qızıl kitap» qa kirgizilgen haywan hám qus atın tabıń.

B.....

J.....

J....

Tábiyattı qorǵań! *(turmıslıq ertek)*

Alımjan terek, ósimlik hám haywanlar menen arqayın sóylese aladı. Onıń dosları júdá kóp, biraq ayırım dosları biraz tártipsizlew. Alımjan dosların taw etegine sayaxatqa alıp bardı. Olar say boyında ház etip dem aldı. Biraq, ókinishlisi Alımjannıń tártipsiz dosları tábiyatqa zıyan berdi. Sonda sıldırlap aǵıp turǵan Jılǵa Alımjannıń aldına kelip arız etti:

— Alımjan, doslarıńa ayt, nege meni pataslaydı? Men sizlerge júdá kerekpen!

— Dostińa ayt, shaqalarımdı sıńdırıp, azar bermesin, janım awıradı, — dedi Erik aǵashı.

— Doslarıńdı qaytar, palapanlarımdı túsirmekshi, — dep zarlanıptı Qus.

Bul gáplerdi esitip Alimjan qattı qapa boldı. Tártipsiz doslarına olardıń gáplerin jetkerdi. Olar óz qılmıslarınan uyalıp Jılǵa, Erik aǵashı hám Qustan keshirim soradı.

?! Ertekten juwmaq shıǵarıń. Tábiyat qoynında dem alıw ádebi nelerden ibarat eken?

26. JANÍWARLARǴA ĞAMXORLÍQ — JAQSÍ PAZÍYLET

Shimshıq

Quwat Islamdı kórdi de, qabaǵın úydi. Onıń qolında ayaǵına jip baylanǵan kishkene shimshıq bar edi. Quwat shimshıqtı qoyıp jiberiwin sorap, Islamǵa jalınbadı. Sebebi, Islam júdá ójet bala edi.

— Islam, shimshıqtı qayerden aldıń?
— dep soradı Quwat.

Biyday atızınan, shegirtke uslaǵanımda toppım menen urıp túsirdim.

— Mine túrqálem. Usıǵan awmas-tırasań ba?

— Pay-y! Tiri shimshıqtı bir qálemge me? Basqa zatiń joq pa?

— Eger yaqshı deseń, mine óshirgishimdi de beremen.

Islam shimshıqtı berdi. Keyin qızıqsınıp:

— Bunı almastırıp alıp ne qılasań?
— dedi.

— Házir bileseń ne qılatuǵınımdı.

Quwat shimshıqtıń ayaǵınan abaylap jibin sheshti. Júregi dúk-dúk urıp turǵan biyshara qustı bir-eki sıypaladı da, keyin birden aspanǵa ushırıp jiberdi: «Bar, usha ber!».

Islam gá qolındaǵı óshirgish penen qálemge, gá ushıp baratırǵan shimshıqqa, gá kúlimsirep turǵan dostısı Quwatqa jawtańlap, ne qıların bilmey, meń-zeń bolıp qaldı.

U. Usmonov

?

1. Súwrette neler súwretlengen?
2. Sizler janıwarlarǵa qanday ǵamxorlıq etesiz?

27. TÁBIYAT BAYLIQLARÍN ÚNEMLEW

Tábiyat baylıqları

Tábiyat óziniń qushaǵınan bizlerge orın berip ǵana qoymay, óziniń baylıqları arqalı turmısımızdı abadan, úylerimizdi jaqtı etpekte. Hátte taǵamımız da onıń járdeminde tayarlanadı. Qalay etip deysiz be? Álbette, elektr quwatı hám tábiyiy gaz járdeminde suwdan quwat alatuǵın gidroelektr stanciyalar (GES) úylerimizdi jaqtılandıradı, úlken kárxanalar, televizor, radio, muzlatqısh, kompyuter, qol telefonu — bárshesi oǵan baylanıslı isleydi.

Jer júziniń tiykarǵı bólegi suwdan ibarat bolsa da, ishımlık suwı júdá az ekenligin bilesiz be? Eger ishımlık suwın taza saqlamasaq, bar-joǵı 10 jil ótkennen keyin, jer júziniń yarım xalqı suwsız qaladı.

Suw tirishilik — deregi.

1. Suw, gaz, elektr quwatı insanğa qanday payda keltiredi?
2. Ne ushın taza ishimlik suwdı ünemlew kerek?

1. Súwretlerdegi jaǵdaylarǵa baha beriń.
2. Sizler suwdı asırap-abaylawǵa qanday úles qosasız?

Suwsız tirishilik bolmas,
miynetsiz — ráhát bolmas.

BAQLAW JUMÍSÍ

1. Maqaldı tolıqtırın:
Ata jurtnıń — ..... besigiń.
a) bekkem;
b) sulıw;
d) altın.
2. Maqaldı tolıqtırın:
Ózge jurtnıń gúlinen,
Óz jurtnıńnıń .... jaqsı.
a) shóli;
b) tikenı;
d) maydanı.
3. Maqaldı tolıqtırın:
Jánjel kóp úyde ..... joq.
a) ráhát;
b) awqat;
d) bereket.
4. Shıpaker emley almaytuǵın kesellik
...
a) bas awırıwdı;
b) temeki shegiwshilik;
d) menmenlik.

5. Tóمندegi súwret hám qosıq tiykarında «Ana-Watan qushaǵında» temasında kishi tekst dúziń.

Jaynap, jasna Watan!

Erkinlikte erjetkizgen —
Shadlı mákanım meniń.
Boyda jiger, belde dárman
Tánimde janım meniń.
Gúlge bólen,
Nurlı bostanım meniń.
Súyikli tuwǵan elim
Áziz topıraǵım meniń.

MAZMUNÍ

I. ÓZBEKISTAN — AZAT HÁM ABAT DIYAR	
1. ĞÁREZSIZLIK KÚNI	3
2. BABALARDAN MIYRAS JURT	6
3. ÁDEP-IKRAMLÍQ NORMALARÍNÍN DÁSLEPKI TALAPLARÍ	8
II. ÁDEPLILIK — INSAN USHÍN QUYASH	
4. ETIKETTÍN TIYKARGÍ QAĖÍYDALARÍ	10
5. ETIKET NEGE ÚYRETEDE?	12
6. ETIKETTÍN TIYKARGÍ TALABÍ	14
7. JAQSÍLÍQ HÁM JAMANLÍQ	15
8. JUWAPKERSHILIK	17
9. MIYRIMLILIK HÁM KEŃPEYILLIK	18
TÁKIRARLAW	20
III. INSAN HÁM JÁMIYET	
10. SÁLEMLESIW QAĖÍYDALARÍ	21
11. SÁLEMLESIW ÁDEBI	23
12. AWQATLANÍW QAĖÍYDALARÍ HÁM MÁDENIYATÍ	24
13. ÁDEPLI BALA ELGE ÍLAYÍQ	26
14. MINNETDARLÍQ HÁM JANKÚYERLIK	27
15. ÚYDE HÁM BILIM BERIW ORNÍDA ÁDEP-IKRAMLÍQ QAĖÍYDALARÍ.....	29

16. JÁMIYETLIK ORÍNLARDA ÓZIN TUTÍW	31
17. QÁWIPLI JAĞDAYLARDA DURÍS HÁREKET ETIŃ	33
TÁKIRARLAW	35

IV. INSAN SALAMATLÍGÍ — JURT BAYLÍGÍ

18. JEKE GIGIENA QAĞIYDALARI	36
19. DENE-TÁRBIYA — DENSAWLÍQTIŃ GIREWI	38

V. BILIM AL, ÓNER ÚYREN

20. KITAP — BILIM SHÍRAĞÍ	40
21. BILIM AL, ÓNER ÚYREN	42
22. INSAN MIYNETI MENEN HÚRMETLI	44
23. MENIŃ QUWÍRSHAQLARÍM	46
KIM BOLSAM EKEN? (<i>ámeliy jumıs</i>)	48

VI. ATA-BABALARÍMZDÍ ESLEW MÁŃGILIK

24. ESLEW HÁM QÁDIRLEW KÚNI	50
ZIYARAT ETIW ÁDEBI (<i>ámeliy jumıs</i>)	52

VII. TÁBIYAT HÁM BIZ

25. TÁBIYAT QOYNÍNA SAYAXAT ÁDEBI	53
26. JANÍWARLARĞA ĞAMXORLÍQ — JAQSÍ PAZÍYLET	56
27. TÁBIYAT BAYLIQLARÍN ÚNEMLEW	58
BAQLAW JUMÍSÍ	60

O-21 **Hasanboyeva, Oysha**

Odobnoma: Uliwma orta bilim beriw mektepleriniń 1-klası ushın sabaqlıq/ O. Hasanboyeva, M. Inoyatova, J. Bazarbaev — Segizinshi basılıw — T.: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Mámleketlik ilimiy baspası, 2018. — 64 b.

ISBN 978-9943-07-600-6

UO‘T: 17=512.121(075.2)

KBT 74.200.51

O‘quv nashri

Oysha Hasanboyeva
Muhayyo Inoyatova
Jumanazar Bazarbayev

ODOBNOMA

**1-sinf uchun
darslik**

(Qoraqalpoq tilida)

Sakkizinchi nashr

«O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi»

Davlat ilmiy nashriyoti

Toshkent—2018

Awdarmashi

S. Aytmuratova

Redaktor

U. Yusupova

Kórkem redaktor

K. Reybnazarov

Tex. redaktor

B. Turimbetov

Operator

A. Begdullaeva

Baspa licenziyası AI № 160, 14.08.2009-y.

Basıwǵa ruqsat etilgen waqtı 15.05.2018-j. Formatı 70x90^{1/16}. Kegli 18. Ofset baspa usılında basıldı. Kólemi 4,0 baspa tabaq. Shártli baspa tabaǵı 4,68. 3,14 esap baspa tabaq. Nusqası 13.121 dana. 93-sonli shartnama. 18–153-sanlı buyırpa.

Original-maket «Bilim» baspasında tayarlandı.

«Bilim» baspası, 230103. Nókis qalası. Qaraqalpaqstan kóshesi, 9.

«O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Mámleketlik ilimiy baspası.

Tashkent—011 Nawayı kóshesi, 30-úy.

Ózbekistan Baspasóz hám xabar agentliginiń «O‘zbekiston» baspa-poligrafiya dóretiwshilik úyinde basıp shıǵarıldı. Tashkent—011, Nawayı kóshesi, 30-úy.